

Marsa Szonja - Pető Lilla: A népfőiskolák szerepe a közművelődésben - Lakitelektől a Kárpát-medencei hálózattig

Marsa Szonja: Budapesti Gazdasági Egyetem

Pető Lilla: Nemzeti Művelődési Intézet, Debreceni Egyetem

Kialakulásuk

A népfőiskola eszméje a 19. század első felében született Dániában Nicolaj Frederik Severin Grundtvig evangélikus püspök kezdeményezésére, aki a parasztság erkölcsi, kulturális és közösségi nevelését tűzte ki célul. A skandináv modell hamar kiegészült gazdaképzéssel is, amely közvetetten hozzájárult a dán szövetkezeti mozgalom megerősödéséhez. A népfőiskolák az idők során szervesen beépültek az oktatási és közművelődési rendszerbe, fennmaradásukat törvények biztosítják. Feladatkörük a pályaválasztás elősegítésétől a kiegészítő tudás átadásán át a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok integrációjáig terjed (Harangi, 2010; Horváth, 2018).

Európában számos ország átvette a grundtvigi modellt, sőt, hasonló intézmények létrejöttek az Egyesült Államokban, Ázsiában és Afrikában is. A koncepció központi eleme mindenhol az, hogy a népfőiskola a „szegények iskolája” (Qinind Arnfred), azaz az anyagi, kulturális vagy lelki szegénységben élők felemelését szolgálja (Horváth, 2018).

Magyarországon a két világháború közötti időszak volt a népfőiskolai mozgalom virágkora. Ekkor alakultak meg többek között a Sárospataki Református Népfőiskola (1936), a Tessedik Sámuel Evangélikus Népfőiskola, valamint a KALOT-hálózat (1940), amely kilenc év alatt országos lefedettséget ért el. A bentlakásos formában zajló képzések vallási keretek között biztosítottak erkölcsi nevelést, önművelést és gyakorlati tudást. A tatai népfőiskola – állami támogatással – különösen a helyi gazdasági és szakmai fejlesztéseket szolgálta (Drabancz - Fónai, 2005; Juhász, 2016).

A mozgalom egyik legfontosabb társadalmi funkciója a hátrányos helyzetű rétegek integrációja volt, ideértve a munkanélkülieket, etnikai kisebbségeket és alacsony iskolázottságú felnőtteket. A rendszerváltás után újjáéledt a mozgalom, és megjelentek a cigány népfőiskolák is, amelyek célja a közösségi vezetők képzése, identitáserősítés, valamint a munkaerőpiaci esélyek növelése. E programok sokszor ingyenesek, bentlakásos formában zajlanak, és a mindennapi életben hasznos készségeket adnak át (Harangi, 2010).

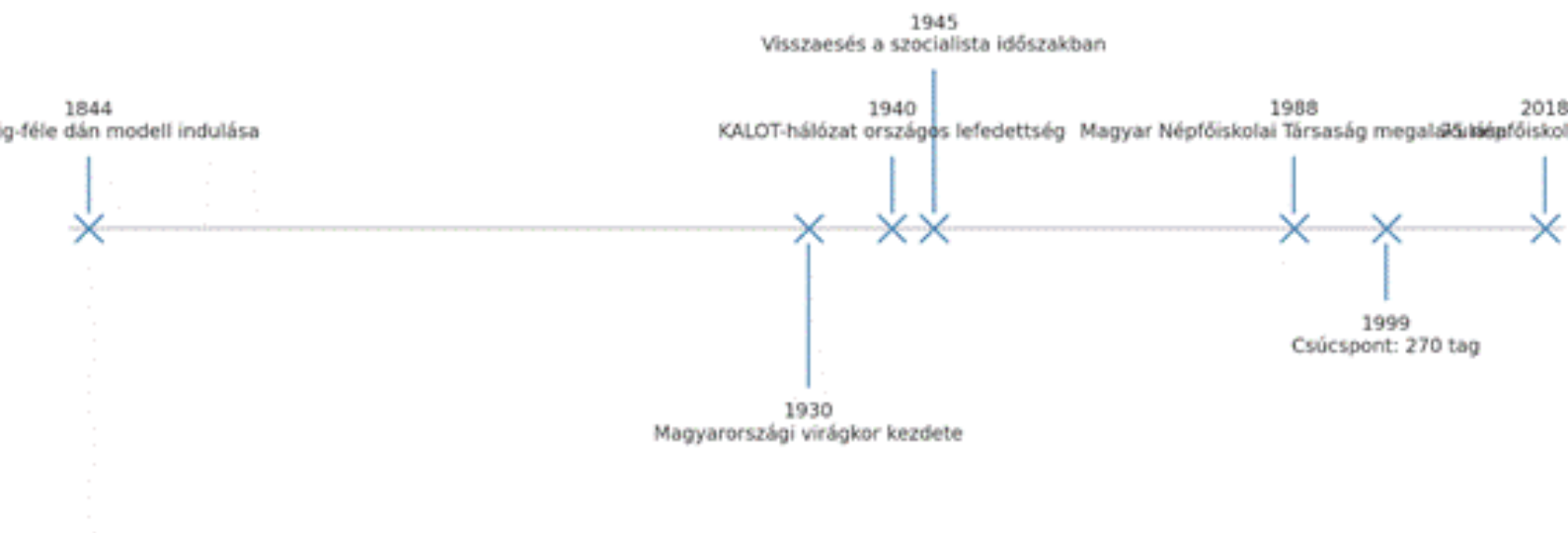
A magyar népfőiskolák skandináv mintára szerveződtek, ugyanakkor saját történeti és társadalmi kontextusukra szabott célrendszert alakítottak ki: hazafiság, hagyományőrzés, demokratikus elvek, közösségi összetartozás és aktív állampolgárság. Ma is fontos szereplői a közművelődésnek, állami és civil funkciókat egyaránt ellátnak, részt vesznek jogszabály-előkészítési folyamatokban, és közvetlenül hozzájárulnak a társadalmi kohézió erősítéséhez (Juhász, 2016).

A magyar népfőiskolák körülbelül 150 éves múltra tekintenek vissza, gyökereik azonban ennél is régebbiek. Bár a dán népfőiskolai modell 1844-es indulása (Grundtvig-féle kezdeményezés) inspiráló hatással volt, a magyar népfőiskolák történelmi környezete és nemzeti sajátosságai markánsan megkülönböztetik őket (Kárpáti, 2023).

A trianoni békeszerződés utáni Magyarországon, a két világháború közötti években a népfőiskolák gyorsan terjedtek. A bentlakásos, vallási és erkölcsi nevelést is nyújtó intézmények a közösségépítés és a felnőttnevelés központjaivá váltak. A második világháborút követően azonban a szocialista időszakban számuk drasztikusan csökkent (Juhász, 2016).

A nyolcvanas évektől megkezdődött az újjászerveződés, főként vidéken, ahol nagy igény mutatkozott közösségi programokra. 1988-ban megalakult a Magyar Népfőiskolai Társaság, amely a két világháború közötti ideológiai alapokra építve kezdte újra tevékenységét. A rendszerváltás után a mozgalom csúcspontját élte: 1999-ben a társaság 270 tagot és 191 kapcsolódó szervezetet tömörített (Drabancz - Fónai 2005; Juhász, 2016).

1. ábra: Idővonal – a népfőiskolák történeti fejlődése Magyarországon
(Forrás: saját szerkesztés)

A 2000-es évektől a működést több tényező nehezítette: az önkormányzatok önállósodása, a bevételi források hiánya, a piaci szemlélet előretörése és az uniós pályázati rendszer uniformizáló hatása. A pályázatok gyakran a formai követelmények teljesítésére ösztönöztek, nem a helyi igényekre reagáltak, ami visszavetette az innovációt. 2010 után a politikai megosztottság is hozzájárult a népfőiskolák elszigetelődéséhez. 2018-ra mindössze 75 olyan intézmény maradt,

amely nevében viselte a „népfőiskola” kifejezést, de közülük sok nem végzett felnőttképzési tevékenységet (Kárpáti, 2023).

Jogszáabályi környezet

A magyar kulturális örökségvédelem egyik alapvető kerete az 1997. évi CXL. törvény, amely meghatározza a kulturális javak megőrzésének, védelmének és széles körű hozzáférhetőségének szabályait. A törvény kiemeli, hogy a nemzeti és egyetemes kulturális örökség részei minden állampolgár alapvető jogaihoz tartoznak, és a társadalom kötelessége ezek megőrzése és fenntartása. A népfőiskolák állami elismertsége szempontjából kiemelt jelentőségű, hogy a 2017. évi módosítás a kulturális törvényben önálló közművelődési intézménytípusként nevesítette őket, hangsúlyozva közösségépítő és felnőttnevelési szerepüket (Horváth, 2018).

A jogszáabály külön hangsúlyozza a közművelődési intézmények – ideértve a népfőiskolákat – feladatát a nemzeti, nemzetiségi és helyi kulturális hagyományok ápolásában, a közösségi és egyéni művelődés feltételeinek javításában, valamint a polgárok életminőségének emelésében. A népfőiskolák ebben a keretben olyan közszolgáltatást nyújtanak, amely az egész életen át tartó tanulást támogatja, a közösségépítés és a társadalmi integráció szempontjából is kiemelt jelentőségű.

A népfőiskolai tevékenységeket konkrétan nevesíti a 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet, amely a közművelődési alapszolgáltatások és közösségi színterek követelményeit rögzíti. A rendelet előírja, hogy az éves szolgáltatási tervekbe bekerülhetnek többek között:

- népfőiskolai programok, szabadegyetemek, ismeretterjesztő alkalmak szervezése és támogatása;
- iskolarendszeren kívüli tanfolyamok és képzési alkalmak;
- közösségi, öntevékeny szakkörök, klubok, kulturális műhelyek;
- életminőséget javító tanulási lehetőségek, amelyek a munkaerőpiaci esélyeket is növelik.

A rendelet szerint a népfőiskolai programokat csak megfelelő szakmai képesítéssel rendelkező – közművelődési szakember, andragógus vagy pedagógus – irányíthatja. Emellett biztosítani kell az infrastruktúrát (többfunkciós tantermek, informatikai és audiovizuális eszközök, internet-hozzáférés), hogy a képzések és közösségi események korszerű környezetben valósuljanak meg.

1. táblázat: A jogszáabályi keretek fő elemei
(Forrás: saját szerkesztés)

Jogszáabály / rendelet	Év	Lényeg
1997. évi CXL. törvény	1997	Kulturális javak védelme, közművelődési intézmények kerete

2017. évi módosítás	2017	Népfőiskola, mint önálló intézménytípus
20/2018. EMMI rendelet	2018	Szakmai és infrastrukturális követelmények

A szabályozás tehát nem csupán lehetőséget ad a népfőiskolák működésére, hanem egyben minőségi garanciát is jelent: rögzíti a szakmai és infrastrukturális feltételeket, amelyek biztosítják, hogy a népfőiskolák a magyar közművelődés kiemelt, értékmegőrző és közösségépítő szereplői maradjanak.

A Kárpát-medencei Népfőiskolai Hálózat

A Kárpát-medencei Népfőiskolai Hálózat a magyar közművelődés és felnőttképzés egyik stratégiai jelentőségű kezdeményezése, amely a helyi közösségek megerősítését, a magyar nemzeti identitás megőrzését és a kulturális értékek fenntartását tűzte ki célul (Lezsák, 2021; Kárpáti, 2023). A hálózat létrejötte szorosan kapcsolódik a Lakiteleki Népfőiskola több évtizedes közösségépítő munkájához, amely a rendszerváltás utáni időszakban a magyar népfőiskolai mozgalom újrászervezésének motorja lett.

A Kárpát-medencei Népfőiskolai Hálózat szakmai megalapozása 2012-ben kezdődött, amikor a Lakiteleki Népfőiskola Alapítvány elkészítette a hálózat háromszintű struktúrájának koncepcióját:

- Helyi népfőiskolák – kisebb közösségeket szolgáló, gyakran szállás- és vendéglátókapacitás nélküli intézmények,
- Térségi népfőiskolák – szélesebb vonzáskörzettel, közösségi terekkel, esetenként szálláslehetőséggel,
- Nagytérségi népfőiskolák – regionális központok, komplex infrastruktúrával, széleskörű képzési és kulturális kínálattal (Kárpáti, 2023).

Az előkészítő szakaszban a Nemzeti Művelődési Intézet (NMI) módszertani támogatást nyújtott, a szervezetek megismerkedtek egymás történetével, működési elveivel, és közös értékfeltáró munkába kezdtek. A 2016–2018 között lebonyolított programok során 38 településen 148 esemény zajlott, mintegy 5400 fő részvételével (Kárpáti, 2023).

A Kárpát-medencei Népfőiskolai Hálózat 2021-es hivatalos indulásakor a tagok kiválasztása a Lakiteleki Népfőiskola korábbi szakmai együttműködései, az intézmények programeredményei és szervezeti kapacitásai alapján történt. A tagság méret és funkció szerint három kategóriába sorolható:

- Nagytérségi központok: Lakitelek, Vasvár,
- Térségi központok: Mórahalom, Kiscsősz, Mezőörs, Kápolnásnyék, Királyszállás,
- Kistérségi központok: Tata, Tokaj, Kondoros, Agyagosszergény.
- A hálózat külhoni tagjai közé tartozik többek között Szürte (Kárpátalja), Martos és Gömörpéterfala (Felvidék) (Kárpáti, 2023).

A Kárpát-medencei Népfőiskolai Hálózat alapvető célja a nemzeti identitás és az összetartozás erősítése, különös tekintettel a határon túli magyarság közösségeire. Ennek megvalósítása érdekében a hálózat a helyi igényekhez igazodó közművelődési és felnőttképzési programokat szervez, amelyek egyszerre szolgálják az egyéni fejlődést és a közösségi élet gazdagítását. Kiemelt szerepet kap az értékfeltárás és értékmegőrzés, amely a települési és térségi kulturális kincsek dokumentálását, bemutatását és népszerűsítését jelenti. A hálózat működése szorosan összekapcsolódik a gazdaságfejlesztés és a turizmus előmozdításával is, hiszen a helyi termékek, kézműves mesterségek és agrárinnováció támogatása hozzájárul a vidéki térségek versenyképességének növeléséhez. Mindezek mellett a Kárpát-medencei Népfőiskolai Hálózat kiemelt figyelmet fordít az ifjúságmegtartásra, vagyis arra, hogy a fiatalokat aktívan bevonja a közösségi és kulturális tevékenységekbe, erősítve ezáltal helyi kötődésüket és társadalmi felelősségvállalásukat (Lezsák & Sütő, 2021; Hévízi, 2024).

A hálózat intézményei ennek a sokrétű küldetésnek megfelelően rendkívül széles tevékenységi spektrumot ölelnek fel. A kápolnásnyéki Művészeti Népfőiskola például kortárs művészeti programokat valósít meg (Rodics, 2021), a kondorosi Fehérliliom Népfőiskola a gyógynövényturizmus fejlesztésében játszik úttörő szerepet (Hévízi, 2024), Vasvár kézműves oktatási programokat kínál, Kiscsősz a hagyományőrzés egyik meghatározó központja, Mezőörs mezőgazdasági képzéseivel segíti a helyi gazdálkodókat, míg Kondoros ifjúsági közösségfejlesztési kezdeményezései (Kasnyik, 2021) a fiatalok helyben maradását és aktív részvételét támogatják.

2. Táblázat – A Kárpát-medencei Népfőiskolai Hálózat felosztása
(Forrás: saját szerkesztés)

Kategória	Példák	Jellemzők
Nagyterségi központ	Lakitelek, Vasvár	Regionális központ, komplex infrastruktúra
Térségi központ	Mórahalom, Kiscsősz, Mezőörs, Kápolnásnyék, Királyszállás	Szélesebb vonzáskörzet, közö
Kistérségi központ	Tata, Tokaj, Kondoros, Agyagosszergény	Kisebb közösségek, gyakran s nélkül
Külhoni tagok	Szürte, Martos, Gömörpéterfala	Határon túli magyar közösség szolgálata

A Kárpát-medencei Népfőiskolai Hálózat működésének egyik legfontosabb jellemzője a hálózati tanulás: az intézmények rendszeresen megosztják egymással a bevált gyakorlatokat, és részt

vesznek egymás programjain. Az éves szakmai napokon a tagok beszámolnak az eredményeikről, fejlesztési terveikről, és közös projekteket indítanak (Kárpáti, 2023).

A hálózat szoros partnerséget ápol az Nemzeti Művelődési Intézettel, amely országos szinten látja el a közművelődési feladatok módszertani irányítását. Ez a kapcsolat biztosítja, hogy a Kárpátmedencei Népfőiskolai Hálózat programjai illeszkedjenek az országos kulturális stratégiákhoz.

A Kárpát-medencei Népfőiskolai Hálózat működését számos társadalmi kihívás alakítja, köztük a népességfogyás, az elöregedés, a fiatalok elvándorlása, valamint a digitalizáció közösségromboló hatásai. Ezek a tényezők jelentős mértékben befolyásolják a helyi közösségek életképességét és a társadalmi kohéziót. A hálózat válasza minderre az, hogy személyes találkozásokra és közvetlen emberi kapcsolatokra épülő, közösségépítő programokat kínál, amelyek célja a helyi kötődés erősítése és a kulturális identitás megőrzése (Kárpáti, 2023). A jövőbeni fejlesztési irányok között meghatározó szerepet kap a tagintézmények infrastrukturális fejlesztése, amely lehetővé teszi a képzési és kulturális programok magasabb színvonalú megvalósítását. Emellett kiemelt cél a digitális jelenlét és kommunikáció erősítése, hogy a fiatalabb generációkat is hatékonyan meg lehessen szólítani, valamint a határon túli partnerségek bővítése, amely a magyar közösségek közötti együttműködést és tapasztalatcserét erősíti. Fontos fejlesztési irány továbbá a helyi gazdasági igényekhez igazodó tematikus képzési programok indítása, amelyek a kulturális értékek megőrzése mellett a térségi gazdaság megerősítését is szolgálják.

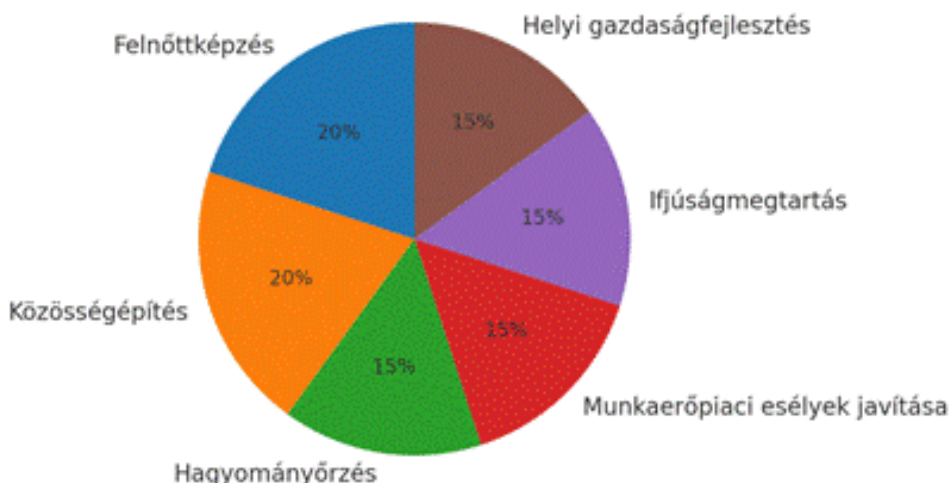
Összegzés

Összességében a népfőiskolák a múltban és napjainkban egyaránt jelentős hatást gyakorolnak a magyar közművelődésre, elsősorban a felnőttképzés és felnőttnevelés területén kifejtett sokoldalú tevékenységükkel. Történetük során folyamatos fejlődésen mentek keresztül: míg korábban főként mezőgazdasági ismereteket közvetítettek a vállalkozó szellemű vagy hátrányos helyzetű állampolgároknak, addig napjainkra a képzési kínálatuk kiterjedt számos más szakterületre is. Oktatási és képzési programjaik között egyaránt megtalálhatók a hagyományőrző tanfolyamok, a szakmai továbbképzések és a kollégiumi jellegű, intenzív tematikus kurzusok, amelyek lehetőséget biztosítanak a felnőttek számára, hogy érdeklődési körüknek megfelelően bővítsék tudásukat.

A népfőiskolák kiemelt feladata a hagyományőrző, értékfeltáró és értékmegőrző munka, amely jelentős ismertséget és társadalmi megbecsülést eredményezett számukra. Kulturális rendezvényeik a Magyarországon élő és a Kárpát-medence más térségeiben élő magyar anyanyelvű közösségek számára egyaránt nyitottak, és a tapasztalatok szerint folyamatosan magas az igény ezekre a programokra, amelyek gyakran teltházzal zajlanak.

2. ábra: A népfőiskolák fő funkcióinak aránya
(Forrás: saját szerkesztés)

A népfőiskolák fő funkciói

A Kárpát-medencei Népfőiskolai Hálózat tagintézményei közös keresztény és hazafias értékrendet követnek, ugyanakkor méretük és infrastrukturális adottságaik eltérőek. A besorolás szerint léteznek kistérségi, térségi, nagytérségi és külhoni népfőiskolák. A nagyobb vonzáskörzettel rendelkező intézmények több munkatársat foglalkoztatnak, így munkahelyteremtő szerepük is jelentős. Minden népfőiskola kialakította saját arculatát, amely megkülönbözteti őt a többi intézménytől, és sok esetben bevételi forrást is biztosít. Erre jó példa a Fehérliliom Népfőiskola, amely gyógynövényekre épített tematikájával vonz látogatókat, vagy a különböző intézményekhez kapcsolódó kisboltok és múzeumok, amelyek szintén hozzájárulnak a fenntarthatósághoz.

A hálózatban működő népfőiskolák között vannak olyanok, amelyek évtizedek óta végeznek társadalomépítő, hagyományőrző és értékfeltáró munkát. A Kárpátmedencei Népfőiskolai Hálózat célja, hogy minden tagintézmény meghatározó szereplővé váljon a magyar közművelődésben, és olyan közösségeket építsen, amelyek a magyar jövőt szem előtt tartva erősítik a nemzeti összetartozást és a kulturális identitást.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos Diákköri munkát végzők számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.

- 2017. évi LXVII. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról.
- 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről.
- Drabancz, M. R., & Fónai, M. (2005). A magyar kultúrpolitika története 1920–1990. Debrecen: Csokonai Kiadó.
- Harangi, L. 2010: A Dán Felnőttoktatás Rendszere in: Kultúra és Közösség, 1(4), 93–102.
- Horváth, Z. 2018. Népfőiskolák, a közművelődés megújuló színterei in: Kulturális Szemle
- Juhász, E. 2016. A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon. Debrecen: Csokonai Kiadó
- Kárpáti, Á. 2023. A magyar jövő szolgálatában – A Kárpát-medencei Népfőiskolai Hálózat elindulása, működése. Lakitelek: ANTOLÓGIA Kiadó
- Kasnyik, M. 2021. Fehérliliom Népfőiskola Kondoros in: *Szín Közösségi Művelődés*, 26. évf. (2.sz.) p. 33.
- Lezsák, S. 2021. A népfőiskola-hálózatról in: *Szín Közösségi Művelődés*, 26. évf. (2.sz.) p. 4.
- Lezsák, S. & Sütő, L. 2021. A lakiteleki Népfőiskola in: *Szín Közösségi Művelődés*, 26. évf. (2.sz.) pp. 9-15.